

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 6 - Number: 21, p. 357-363, Autumn 2022

Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn Adlı Eserin Birinci Cilt Birinci Kısımın Tanıtımı, Yazar; Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî, Millî Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve Araştırmalar Kurumu*

Introduction of First Volume First Part of the Matla-i Sa'deyn and Mecma-i Bahrain Named Work, Author; Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî, Directorate of National Education, Research and Research Institution

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1140437>

Kitap İncelemesi /
Book Review

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.07.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.08.2022

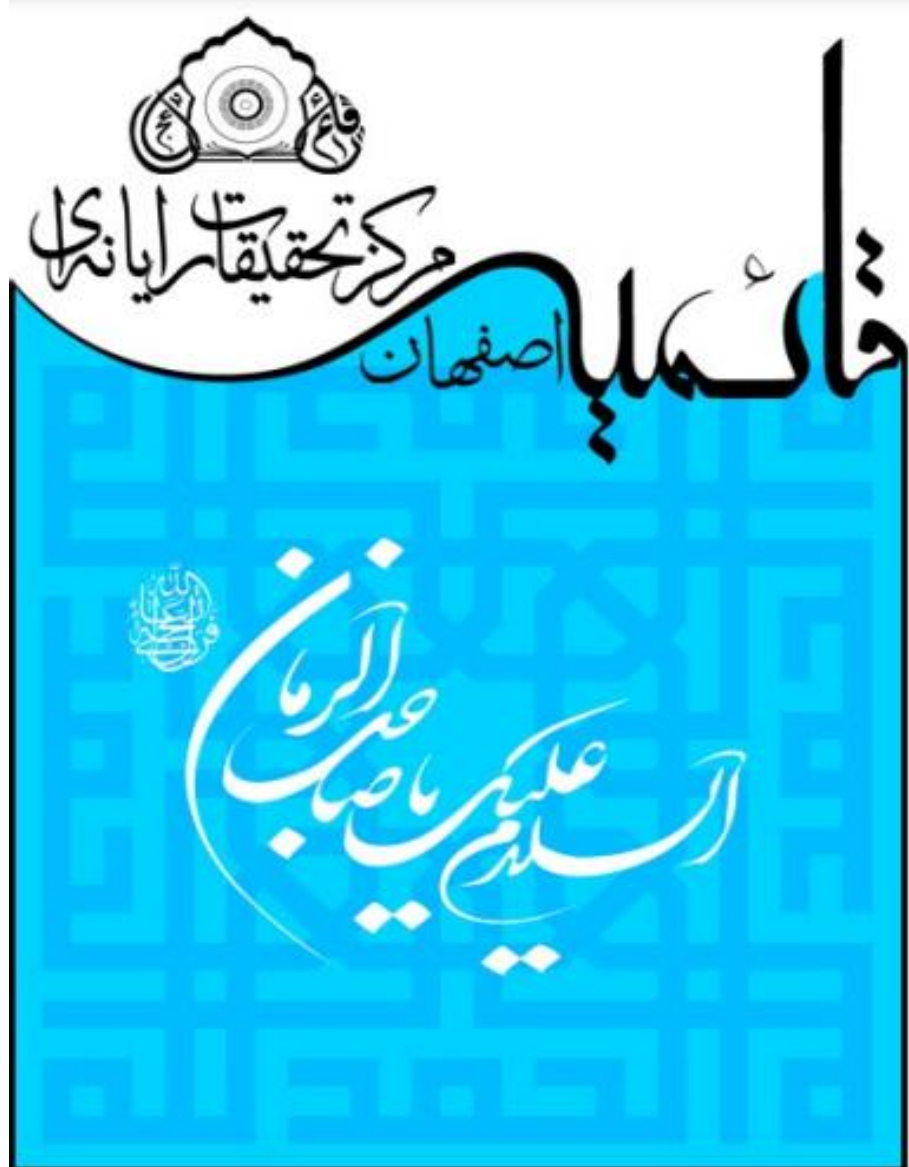
Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2022

Asya Studies

Dr. Filiz Akçay
Öğretmen / Millî Eğitim Bakanlığı
senolakcay@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4292-5047>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akçay, F. (2022). Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn Adlı Eserin Birinci Cilt Birinci Kısımın Tanıtımı, Yazar; Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî, Millî Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve Araştırmalar Kurumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(21), 357-363.

GİRİŞ

Eser Hakkında

Eserin tam adı *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn*'dir. Eserin müellifi Kemâleddin Abdürrezzâk Semerkandî olayları İran İlhanlı Devleti Hükümdârı Ebû Saîd Bahâdır Hân'ın doğumundan (704/1305) itibaren anlatmaya başlamaktadır. Eserin son bulduğu tarih ise Timurlu Hükümdârı Ebû Saîd Mirza Hân'ın ölün tarihinden (873/1469) biraz sonraya denk gelmektedir. Tanıtımını yaptığımız birinci cildin son bulduğu tarih Timur'un ölüm tarihidir (807/1405). İkinci cilt 807 (1405) tarihinde başlayıp 874 (1405) tarihine kadar devam eden olayları içermektedir. Kitabın telif tarihi olarak 1470 ve 1475 yılları gösterilirse de bunlardan ikincisinin doğru olması gerekir. İki ciltten meydana gelen eserin ilk cildi 1305 yılından başlayıp Timur'un ölüm yılı olan 807 (1405) tarihine kadar gelmekte, ikinci cilt 807-874 (1405-1470) yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Müellif her iki ciltte de mukaddime yazmıştır. Eserin 2098 ve 2025 nolu iki yazma nüshası şu anda İstanbul'da Süleymaniye Merkez Kütüphanesi'nin bir parçası olan Esat Efendi Kütüphanesi'nde yer almaktadır. 2098 nolu nüshadan *Matla-ı Sa'deyn*'in en güvenilir nüshası olarak bahsedilmektedir. Bu nüsha Habîbullah bin Hüsâm'ın kendi el yazısıyla çoğaltılmıştır. 2025 nolu nüsha iki cilttir ve 2028 nolu nüsha ile hemen hemen aynıdır ve 238 sayfadır. Yalnız bu nüshanın kenar boşluklarında kopyalayan kişinin kendi el yazısı ile aldığı notlar yer almaktadır. Bu nüshanın Muhammed Şefî tarafından kullanılan kopyalardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Eserin İstanbul'da bulunan bu iki yazma nüshadan başka yazmalarının da bulunduğu bilinmektedir. *Matla-ı Sa'deyn* 830-874 (1427-1470) yılları arasında meydana gelen olaylar için özellikle önemli bir asli kaynaktır. Bu kısımdaki konuların pek çoğu müellifin bire bir gözlemlediği olayları içeren konuları kapsamaktadır. Kitapta 830 (1427) yılından önceki konular ise Seyfi-i Herevî'nin *Târîhnâme-i Herât*'ı, Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme'si* ve Hâfız-ı Ebrû'nun *Zübdetü't-tevârih* ve yine Hâfız-ı Ebrû'nun *Zeyl-i Câmi'u't-tevârih*'i ile Muhammed Yezdî'nin *Mevâhibü İlâhiyye'sinin* özetinden ibarettir. Çok rağbet görmüş olan *Matla-ı Sa'deyn*'in birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Müellifin 845-847 (1441-1443) yıllarında Şâhruh'un elçisi sıfatıyla Hindistan'ın çeşitli yerlerinde bulunduğu sırada topladığı ve eserine koyduğu tarihî malzemeyi içeren kısım, Yurınbayef tarafından Abdürrezzâk es-Semerkandî'nin Hindistan Sefernâmesi adıyla Özbekçeye tercüme edilerek 1960'ta Taşkent'te basılmıştır. Aynı şahsın ikinci defterin birinci cüzünün lügatçe ilâvesiyle Özbekçeye çevirisi de 1969'da Taşkent'te yayımlanmıştır. Eserin Gürcistan'la ilgili kısmını Katsitadze, Abdürrezzâk-ı Semerkandî ve Gürcistan-Matla'u's-Sa'deyn Mecma'u'l-Bahreyn adıyla Gürcüceye tercüme etmiş; bu tercüme, Rusça bir özetle birlikte 1968'de Tiflis'te "Gürcü Bilimler Akademisi Dergisi"nin 2. sayısında neşredilmiştir. Eserin Koca Râgıb Paşa tarafından yapılmış eksik bir çevirisi de vardır. Ayrıca Muhammed Şefî tarafından üç bölüm hâlinde Pencap'ta Oriental College Magazine'de yayımlandıktan sonra (Mayıs, Ağustos, Kasım 1933) Abdülhüseyn Nevâî eseri yeniden neşretmiştir. *Matla-ı Sa'deyn*'in bazı bölümleri Batı dillerine de çevrilmiştir (Bilgin, 2003: 141; Semerkandî, Yayın yılı yok: 15, 28-30; Togan, 1985: 200-201).

Yazar Hakkında

Kemâleddin Abdürrezzâk Semerkandî (ö. 887/1482) Timurlular zamanında yaşamış İranlı münşi ve tarihçidir. Müellif 816 (1413) yılında Herât'ta doğmuş, ilköğrenimini Sultan Şâhruh'un ordu kadısı ve saray imamı olan babasından almıştır. Müellif ilk eğitiminden sonra Herât Medresesi'nde eğitim görmeye başladı. Burada dönemin önemli ilim adamlarından Abdülkahrâh'ın da aralarında bulunduğu bazı önemli hocalardan eğitim aldı. Semerkandî önce babasından daha sonra dönemin önemli fıkıh ve hadis âlimi olan Şemsed-dîn Muhammed el-Cezerî'den *Sahîhayn*'ı okuyarak hadis rivayeti için icazet aldı. Yirmi beş yaşında iken Adûdid-dîn el- İcî'in nahve dair *er-Risâletü'l-Adûdiyye* adlı eserinin "işaret isimleri" ve "edat" şerh yazdı. Yazdığı bu şerhi Şâhruh'a ithaf ve takdim ederek sultanın teveccühünü sarayda sürekli oturması için davet aldı. Elde ettiği bu başarı sayesinde Şâhruh'un ölümüne kadar onun hizmetinde yer aldı. 843 (1440) yılında kendisini ilmî olarak yetersiz göstermeye çalışan rakiplerine karşı âlimlerden oluşan bir heyetin huzuruna çıktı ve ilmî yeterliliğini kanıtladı. Bu olaydan sonra kendisine ihanda bulunup aylık bağlandı. Semerkandî Şâhruh tarafından 844 (1441) yılında Hindistan'a elçi olarak gönderildi. Tehlikeli ve yorucu bir yolculuktan sonra ilk olarak Kalikut'a ardından Vijayanagar'a gitti ve buralarda gerekli temasları yaptıktan sonra 846 (1443) yılında Herât'a döndü. 849 (1446) yılında yine elçi olarak Gilân'a gitti. Buradan döner dönmez Sultan tarafından Mısır'a gidecek sefaret heyetinin başına getirildi ancak Sultan'ın ölümü nedeniyle bu görevi iptal edildi. Sultan Şâhruh'un ölümünden sonra sıra ile Mirza Abdüllatif, Mirza Abdullah, Mirza Ebû'l-Kâsım Bâbür ve Mirza Ebû Saîd'in hizmetlerinde bulundu. Bunlar arasında bilhassa Bâbür'ün iltifat ve teveccühünü kazandı. 858 (1454)'te Sultan Ebû Saîd'in hizmetine girdi. Aynı yıl Semerkant'taki şeyhi Hâce Nâsırüddîn Ubeydullah'ı ziyaret etti. Bir

müddet sonra Herât'a dönerek inzivaya çekildi. 867 (1463)'te Vezir Hâce Kutbûd-dîn Tâvûs-i Simnânî, onu Herât'taki Şâhruh hangâhının şeyhliğine tayin etti. Ölümüne kadar bu görevde kaldı. Vefatında aynı şehirdeki Fahreddîn er-Râzî Kabristanı'na defnedildi. Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî, âlim ve şair, edebî zevk sahibi bir münşîdir. Meşhur tarihinin muhteva ve üslûbu bu hususu açıkça göstermektedir. 703-874 (1304-1470) yılları arasında İran, Horasan ve Hindistan'da meydana gelen olayları anlatan Matla-ı Sadeyn ve Mecma-ı Bahreyn ile er-Risâletü'l-Adudiyye'ye yazdığı küçük şerhten başka, Herât ve civarının tarihi hakkında bir eser kaleme aldığını kendisi söylemektedir (Bilgin, 1988: 299-300; Semerkandî, Yayın yılı yok: 19-27).

Eserin İncelenmesi

Kitabın ilk beş sayfasını yazarın ve yayıncıların tanıtımı ile kapak görüntüsü oluşturmaktadır. 5-15. sayfalar arası fihristir. 15. sayfada Matla-ı Sadeyn ve Mecma-ı Bahreyn'in birinci cildinin tanıtımı yapılmıştır. Kitabın ve yazarın tanıtımı yapıldıktan sonra aynı sayfada birinci cilt birinci kitap başlığı altında kitabın tanıtımı yapıldıktan sonra Aziz Allah adına denmiş ve aynı sayfada mukaddimeye geçilmiştir. 16-19. sayfalar arasında mukaddime'ye, 19. sayfanın devamından başlayarak sayfa 27'ye kadar müellifin biyografisine yer verilmiştir. Sayfa 27'de kitabın nüshaları ve basım konusu hakkında bilgiler verilmiş, sayfa 28-29'da 2098 nolu (İstanbul Esat Efendi Kütüphanesinde yer alan nüsha), sayfa 29-30'da 2125 nolu nüshasının tanıtımı yapılmıştır. Sayfa 30-33 arasında "beyit" başlığı altında Pâdişâhlara övgüler, kuran ve hadislerden alıntılar ile şiirlere yer verilmiştir. Sayfa 33'te "Güneşin doğuşu mukaddimesi ve (nurlardan parıltılar) söz" başlığı altında yine övgüler ve şiirlere yer verilmiştir. Sayfa 38-41 arasında "mukaddime düzenlemesine ve kitap tertibine sebep başlığı" altında yapılan düzeltmeler ile ilgili bilgiler okuyucuya sunulmuştur.

Sayfa 41'de Sultân Saîd Alâed-Dünyâ ved-Dîn'in hikâyeleri başlığı altında birinci kısımda evlatları, nesebi ve hatunları zikrinde saltanat tahtından cülus vaktine kadar birtakım olaylar anlatılmaktadır. Sayfa 43'te Sultân Ebû Saîd Bahâdır Hân'a Ocayto Sultân'ın ölüm haberinin gelmesinin hikâyesi anlatılmaya başlanmış ve bu kısım sayfa 44'e kadar devam etmiştir. Sayfa 44'te yer alan ikinci kısımda Sultân Ebû Saîd Hân'ın cülusu ve onun saltanat zamanının olayları hakkındadır.

Sayfa 45'te 717 (1316) yılı olayları başlığı altında Ebû Saîd'in Horâsân'a giderek tahta çıkması ve Şehzâde Emîr Tîmûr Tâş Çupân'ın Rûm'a gitmesi, Emîr-i Yesâvül'ün (devlet ileri gelenlerin muhafızı) öldürülmesi gibi çeşitli olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 46'da Emîr-i Yesâvül'ün öldürülme sebepleri ve hikâyesi ayrıntılı şekilde ele alınmakta ayrıca vezirlerin muhalefeti ve Hâce Reşîdüd-Dîn'in öldürülmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 47'de Pâdişâh'ın Bağdâd'dan dönmesi ve sonrasında Hâce İbrâhim'in öldürülmesi gibi 718 (1318) yılında meydana gelen bazı olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 48'de 718 (1318) yılından kalan Horâsân'da fitne çıkması, Emîr Çupân'ın Özbekler ile birlikte Pâdişâh'a isyan etmesi akabinde yenilmesi ve onun kendi ordu komutanlarını cezalandırması gibi olaylar ele alınmaktadır. Sayfa 49'da Horâsân'da meydana gelen bazı olayların zikri başlığı altında Şehzâde Yesûr'un isyan ve boyun eğme sürecini anlatan olaylardan, sayfa 50 ve 51'de Şehzade Yesûr'un Horâsân'a gelmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 52'de 719 (1319) yılı olayları bahsinde Ebû Saîd Hân'ın emîrlerinin isyanı anlatılmaktadır. Sayfa 53'te Ebû Saîd Hân'ın isyan eden emîrlerle mücadelesi ve muhalifleri bir araya toplaması bahsi yer almakta, sayfa 54-59 arasında Emîr Hüseyin (bin Emîr Akboğa bin Emîr İllkân)'ın Horâsân'a gidişinden ve o memlekette meydana gelen olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 59'da Şehzâde Yesûr'un yeniden isyanı, ona destek veren emîrler ve olayların cereyan ediş sürecinin ele alındığı 720 (1320) yılı olayları ile Şehzade Yesûr Bahâdır'ın öldürülmesinin hikâyesi anlatılmaktadır.

Sayfa 60'ta Sultân'ın Gürcistan yönüne hareketi, Fûlâd Kalesi'nin kuşatılma ve ele geçirilme sürecinin anlatıldığı 721 (1321) yılı olayları ele alınmakta, yine sayfa 60'ta Cihân Sâti Bey'in Nevîn-i (kızı) A'zam Emîr Çupân (Çoban) ile zifafından söz edilmektedir.

Sayfa 61'de Emîr Çupân'ın Rûm seferi, sahte Mehdî olayı gibi 722 (1322) yılında meydana gelen olaylardan, sayfa 62'de Hâce Taceddîn Ali Şâh'ın Emîr Çupân ile aralarında geçen olaylar, ölümü ve çocuklarına vezirlik verilmesinin de dâhil olduğu olaylarının ele alındığı 723 (1323) ve 724 (1324) yılı olaylarından bahsedilmektedir.

Sayfa 63'te Emîr Çupân'ın Özbek, Gürcistan vb. yerlere yaptığı seferleri içeren 725 (1325) yılı olayları anlatılmaktadır.

Sayfa 64'te Emîr Çupân ile Sultân'ın arasının açılmasına sebep olan sürecin de yer aldığı 726 (1326) yılı olayları ve Sultân'ın Çupâniyân'a öfkesinin başlama sebepleri anlatılmaktadır. Sayfa 65'te

Emîr-i A'zam Çûpân Noyân'ın Horâsân yönüne teveccühü anlatılmakta, sayfa 66'da Emîr Hasan bin Emîr Çûpân'ın ordusunu Kandahâr ve Gaznîn tarafına sevk etmesi ve Pâdişâh-ı Tarmşîrîn'in ordusuyla savaşımdan söz edilmektedir.

Sayfa 67'de Emîr Çûpân'ın Horâsân'a hareketi ile başlayan isyan sürecini ele alan 727 (1327) yılı olayları ve Dimâşk Emîri Hâce bin Emîr Çûpân'ın öldürülmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 68'de Sultân'ın Horâsân Emîrlerini Emîr Çûpân'ın defî için göndermesi bahsi yer almaktadır. Yine sayfa 67'den başlayıp sayfa 69'a kadar vezirlik makamına Hâce Gıyâseddîn Muhammed bin Hâce Reşîd Tâbserâh'ın getirilmesi anlatılmakta, sayfa 69'da Sultân'ın Horâsân'a gelişinden bahsedilmesi için Emîr Çûpân'a haber gönderilmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 70'te Sultân Ebû Saîd Bahâdır Hân ile Emîr Çûpân arasında meydana gelen savaştan, sayfa 71-73 arasında Emîr Çûpân'ın yenilmesi ve Ebû Saîd Bahâdır Hân'ın hâl-i akıbetinden bahsedilmektedir.

Sayfa 73'te Melîk Gıyâseddîn'in başına gelen olaylar, Emîr Çûpân'ın cenazesinden bahseden bir nazımın da yer aldığı 728 (1328) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 74-78 arasında Emîr Çûpân'ın oğullarının hâlleri anlatılmaktadır.

Sayfa 78'den sayfa 82'ye kadar Kîytabôgâ Noyân'ın torununun oğlunun Sultân Saîd Bahâdır Han'ın hizmetin girmesi gibi 729 (1329) yılında meydana gelen olaylar ile Nârin Tağây ve onun Horâsân'a zulmü anlatılmaktadır.

Sayfa 82'de Sultân Saîd Bahâdır Han'ın Emîr Şeyh Ali'yi Horâsân emîrliğine, Hâce Alâed-Dîn Muhammed'i vezirliğe ataması, Emîr Çûpân yüzünden çıkan isyanlar, Horâsân'ın yıkılması, bu nedenle Pâdişâh'ın vergilere ilave olarak halktan bir dinar vergi alması gibi 730 (1330) yılında meydana gelen çeşitli olaylar anlatılmaktadır. Yine aynı sayfada Melîk Gıyâseddîn'in ölümünün hikâyesi ve oğullarının hâlleri, sayfa 83'te Çağatay halkının bu aradaki birkaç yıllık ahvalinden söz edilmektedir.

Sayfa 83'te bir grup cemaatin Emîr Şeyh bin Hasan bin Emîr Akboğâ'ya iftira atarak Pâdişâh tarafından öldürülmesine sebep olunması gibi 731 (1331) ve 732 (1332) yılında meydana gelen çeşitli olaylar anlatılmaktadır.

Sayfa 84-86 arasında Emîr Şeyh Hasan'ın Rûm emîrliğine atanması meselesinin de yer aldığı 733 (1333), 734 (1334), 735 (1335), 736 (1336) yılı olayları anlatılmaktadır. Sayfa 86'dan 88'e kadar Sultân-ı Alâ-i Saltanat Ved-Dünyâ Ved-Dîn-i (Pâdişâh) Ebû Saîd Bahâdır Hân'dan bahsedilmektedir. Sayfa 88'den sayfa 97'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın geçmişten sözleri ve hareketleri hakkında kapsamlı açıklamalar yer almaktadır. Sayfa 97'de Hazreti Sâhib Kırân'ın ünlü ve büyük atalarının şeceresine yer verilmekte, yine sayfa 97'de Hazreti Sâhib Kırân'ın çocukluk zamanındaki melîkler ve sultanlar hakkında çeşitli bilgilerden bahsedilmektedir. Sayfa 97'nin son bölümünden sayfa 100'e kadar Arpâ Hân, sayfa 100'den 103'e kadar Mûsa Hân ve onun hikâyeleri anlatılmaktadır. Sayfa 103-105 arasında Büyük Şeyh Hasan diye anılan Emîr Şeyh Hasan Noyân'ın ortaya çıkışı, sayfa 105'te Hazreti Sâhib Kırân'ın doğduğu yıl Horâsân'ın durumundan bahsedilmektedir.

Sayfa 106'da Emîr Ali Cafer'in Horâsân'a dönmesi meselesinin de yer aldığı 737 (1337) yılı olayları ve Toğâ Tîmûr Hân ile onun Horâsân Emîrleri ile ittifakından söz edilmektedir.

Sayfa 106-108'de Emîr Çûpân'ın Mısır'a gidip orada öldürülmesi veya kaybolmasını anlatan 738 (1338) yılı olayları ve Şeyh Küçük Hasan lakaplı Seyh Hasan bin Emîr Tîmûrtâş'ın hurucu anlatılmaktadır.

Sayfa 108'de 739 (1339) yılı olayları arasında yer alan Şehzade Sâtî Bey binti Olcayto Sultân'dan, sayfa 108-110 arasında Pâdişâh Toğâ Tîmûr Hân'ın iki kere Irak yönüne gitmesinden, sayfa 110'da Pâdişâh Cihân Tîmûr Hân'dan bahsedilmektedir. Sayfa 110'da Serbedârân cemaatinin ortaya çıkışı ve onların egemenliğinin başlamasından ve şeyhleri Cûriyeh'den sayfa 111'de Serbedârîliğin başlaması ve onların Horâsân memleketindeki iktidarlarından söz edilmektedir. Sayfa 112'de Emîr Vecîhed-Dîn Mesûd'un Sabzavâr'daki serdarlığından, sayfa 113'ten itibaren Şeyh Hasan Cûrî'nin Emîr Muhammed Bey Argunşâh'a yazdığı mektuptan bahsedilmektedir.

Sayfa 116-117 arasında Emîr Şeyh Hasan Çûpân'ın Irak'a gelip baharda geri dönmesi gibi 740 (1340) yılında meydana gelen olaylar yer almaktadır. Sayfa 117'de Emîr Pîr Hüseyin bin Emîr Şeyh Muhammed bin Emîr Çûpân'ın Şîrâz'a teveccühü, sayfa 117-123 arasında Muhammed Muzaffer'in hükümetinin başlamasından ve hanedanından, sayfa 123'te Emîr Mûbârized-dîn Muhammed'in Emîr Pîr Hüseyin Emîr Çûpân'ın affı için Şîrâz tarafına yönelmesinden söz edilmektedir.

Sayfa 124'te 741 (1341) yılı olaylarından Emîr Mûbârized-Dîn Muhammed'in Emîr Pîr Hüseyin'in emriyle Kirmân'a gidişi, sayfa 125'te Emîr Şeyh Ali Kâvun'un ordusuyla birlikte Irak'a yürüyüşü ve yenilerek geri dönüşü anlatılmaktadır. Sayfa 126'da Emîr Şeyh Ali Kâvun'un Serbedârlarla

savaşması ve öldürülmesi, sayfa 126'da 741 (1341) yılından geriye kalan olaylardan sonra Melik Eşref'in ordusunun Horâsân ordusuna karşı zafer kazanması anlatılmaktadır.

Sayfa 127'de 742 (1342) yılı olayları arasında yer alan Emîr Pîr Hüseyin bin Emîr Şeyh Muhammed bin Emîr Çûpân'ın görevine son verilmesinden, sayfa 128'de Emîr Pîr Hüseyin'in kaçışından sonra Melik Eşref'in gelişinden bahsedilmektedir.

Sayfa 129'da 743 (1343) yılı olaylarından Emîr Mesûd Şâh bin Emîr Mahmûd Şâh'ın katledilmesi anlatılmakta, sayfa 129-131 arasında Melik Eşref'in Şîrâz'dan geri dönmesi ile Emîr Vecîhed-Dîn Mesûd Sarbdâr ile Melik Muazzid-Dîn arasındaki savaştan ve Şeyh Hasan Cûrî'nin öldürülmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 133-135 arasında Emîr Şeyh Hasan bin Tîmûrtâş bin Çûpân'ın katli gibi 744 (1344) yılı olayları, sayfa 125'te Melik Eşref ve Yâğî Bastî'nin anılması ve diğer olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 126'da Melik Eşref'in emîrliği ve on üç yıllık saltanat süresinden, sayfa 127 ve 128'de Melik Muhammed Muzaffer'in son birkaç yıl içindeki durumundan, sayfa 129'da Emîr Mübârized-Dîn Muhammed Muzaffer'in Fûlâdî Araplarla savaşmasından söz edilmektedir. Sayfa 130'da Mevlâna Şemseddîn Gâzî Semnânî'den, sayfa 141'de Emîr Cemâled-Dîn Şeyh Ebû İshâk'ın Fars ve Irak memleketlerini işgal etmesi gibi 745 (1345) yılı olaylarından, sayfa 142'de iktidar gücünün artması, Karabağ kışlağına gitmesi gibi Melik Eşref'in başına gelen birtakım olaylardan bahsedilmektedir.

Sayfa 143'te bu yıldan (745/1345) geriye kalan Melik Eşref'in Karabağ'dan Bağdâd'a gitmesi gibi olaylar ve 746 (1346) yılı olayları anlatılmakta, sayfa 144 ve 145'te Emîr Mübârized-Dîn Muhammed Muzaffer'e isyan eden emîrlerden Uğânî ve Câr mânî'den bahsedilmektedir. Sayfa 146'da Melik Eşref'in suçlu emîrleri cezalandırması, Karabağ'da kışlaması gibi bazı olaylarından bahsedilmektedir.

Sayfa 146'da 747 (1347) yılı olayları arasında yer alan Emîr Ğuzğun ile Gazân Hân'ın yaptığı savaş ile bu savaşta Gazân Hân'ın öldürülmesi anlatılmakta, sayfa 147-150'de Emîr Cemâleddîn Şeyh Ebû İshâk'ın diğer Kirmân Kürtleri üzerine ordu göndermesinden bahsedilmektedir. Sayfa 150-152'de Emîr Mübârized-Dîn Muhammed Muzaffer'in ordusunun Cemâat-i Oğânyân'da hezimete uğraması, sayfa 152'de Melik Eşref ve Serbedârîye cemaati arasında meydana gelen olaylar anlatılmaktadır.

Sayfa 153'te 748 (1348) yılı olaylarından Melik Eşref'in Bağdâd yönüne hareket etmesinden, yine aynı sayfa ve 154. sayfada Emîr Şeyh Ebû İshâk ve Emîr Muhammed Muzaffer'in muhalefetinden bahsedilmektedir. Sayfa 155'te Kirmân'ın ahvâli ve Oğânlıların gelişinden bahsedilmekte, sayfa 156'da Oğânlılar ve Cormâilerin af dilemelerinin ardından yeniden muhalefete sebep oldukları için öldürülmelerinden bahsedilmektedir. Sayfa 157'de Mâverâünnehir'in ahvali anlatılmaktadır.

Sayfa 158'de Oğânlılar'ın Kirmân'a verdiği tahribat gibi 749 (1349) yılı olayları anlatılmakta, sayfa 159'da çevre meliklikleri ve Eknâf memleketlerinin durumlarından söz edilmektedir.

Sayfa 160'ta Melik Eşref'in Muharrem ayında Karabağ'a emîrlerini göndermesi gibi 750 (1350) ve 751 (1351) yılı olayları anlatılmakta, sayfa 161'de Emîr Cemâleddîn Şeyh Ebû İshâk'ın Yezd yönüne ordu sevk etmesinden söz edilmektedir.

Sayfa 162'de 752 (1352) yılı olaylarından Emîr Ğuzğun'un Horâsân yönüne ordu sevk etmesinden, sayfa 165 ve 166'da Sultân Muhammed Şâh'ın ölümü ve Sultân Fîrûz Şâh'ın Hindistan tahtına oturmasından, sayfa 167'de Melik Eşref'in ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 168-169'da yapılan savaşların yer aldığı 753 (1353) yılı olayları anlatılmaktadır. Sayfa 170'te Melik Muazzid-dîn Hüseyin'in Mâverâünnehir'den ayrılması ve Emîr Ğuzğun Hân'dan eğitim alması, sayfa 171'de Pâdişâh Toğâ Tîmûr Hân'ın öldürülmesinden söz edilmektedir.

Sayfa 172'de 754 (1354) yılında meydana gelen olaylardan Emîr Mübârized-Dîn Muhammed Muzaffer'in Şîrâz yönüne ordu sevk etmesinden bahsedilmekte, sayfa 173-174'te Emîr Mecîded-Dîn Serabandî'nin gelişi ve yeniden isyanı, Şâh Muzaffer'in ölümü, Şîrâz'ın fethi ve Emîr Şeyh Ebû İshâk'ın kaçışından bahsedilmektedir. Sayfa 175'te Emîr Celâled-Dîn Şeyh Ebû İshâk'ın çaresizliğinden ve Emîr Mübârized-Dîn Muhammed'in Fars ve Irak'ta bağımsızlığından bahsedilmektedir. Sayfa 176 ve 177'de Emîr Şeyh Ebû İshâk'ın ahvalinden, Fars ve Irak olaylarının kalanlarından söz edilmektedir.

Sayfa 178-179'da Emîr Muhammed Muzaffer Şâh'ın damadı ve yeğeni Şâh Sultân'ı İran'a atması gibi 755 (1355) yılı olayları, sayfa 180'de Hâce İmâdud-Dîn Mahmûd Kirmânî'nin Emîr Şeyh Ebû İshâk'a yardım etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 181-182'de Emîr Mübârized-Dîn Muhammed bin Muzaffer'in Abbasoğulları halifelerine olan biatı ve İsfehân kuşatmasından bahsedilmektedir.

Sayfa 183'te 756 (1356) yılı olayları bahsinde Şebânkâre Kalesi'nin kuşatılmasından ve fethinden, yine aynı sayfada bin şâdînin (acemi asker) ihtilafından ve zorbalıklarından bahsedilmektedir.

Sayfa 184'te 757 (1356) yılı olayları arasında yer alan Nohzat Şâh Şucâî'nin Oğânî ve Cormânî yönüne harekete geçmesi, sayfa 186'da Emîr Cemâled-Dîn Şeyh Ebû İshâk bin Emîr Mahmûd Şâh'ın tutuklanmasından ve bunun sonucunda onun durumundan bahsedilmektedir. Sayfa 187'de Emîr Şeyh Büyük Hasan'ın ölümü ve oğlu Sultân Üveys'in tahta çıkışı ve Melîk Eşref'in düşüşü anlatılmaktadır.

Sayfa 188'de 758 (1357) yılı olayları ve Cânî Bey'in Azerbaycan'a gidişinden, sayfa 190'da Azerbaycan'da Ahî Cûg'un hâkimiyetinden söz edilmektedir.

Sayfa 191'de 759 (1358) yılı olaylarından Sultân Üveys'in Bağdâd'dan Tebrîz'e gidişinden, sayfa 191 ve 192'de Melîk Muazzid-Dîn Hüseyin ve Emîr Muhammed Hâce Aparî ve Emîr Satılmış Bey (Molâyi) arasındaki savaştan bahsedilmektedir. Sayfa 193'te Emîr Mubârized-dîn Muhammed'in Azerbaycan'a doğru hareketinden ve kendisi ile çocukları arasında vahşetin başlamasından söz edilmektedir.

Sayfa 194-196'da 760 (1359) yılı olayları arasında yer alan Emîr Ğuzgun'un katledilmesi olayı, sayfa 196'da Şâh Şucâî'nin Emîr Muhammed'i yakalayıp gözlerine mil çekmesinden, sayfa 197'de Emîr Kivâmed-dîn'in Mâzenderân eyaletinden ayrılmasından bahsedilmektedir.

Sayfa 197'de 761 (1360) yılı olaylarından Emîr Veli'nin ayrılışı ve Esterâbâd'ın alınmasından yine aynı sayfa ve 198. sayfada Mâverâünnehir'in bu yılki (761/1360) durumundan bahsedilmektedir.

Sayfa 199-200'de 762 (1361) yılı olaylarından Pâdişâh Tuğluk Tîmûr Hân'ın Mâverâünnehir'e gelişi, sayfa 201'de Azerbaycan'ın bu yılki (762/1362) durumu anlatılmaktadır.

Sayfa 202'de 763 (1362) yılı olayları arasında yer alan Pâdişâh Tuğluk Tîmûr'un Mâverâünnehir'e ikinci kez gelişi anlatılmakta, sayfa 203'te Emîr Hüseyin ve Emîr Sâhib Kırân'ın yakalanmasından bahsedilmektedir. Sayfa 204'te Ali Bey'in hapisten kurtulduktan sonra durumundan, sayfa 205 ve 206'da Garmsir'den döndükten sonra ümerânın durumundan, sayfa 207 ve 208'de Hazreti Sâhib Kırân'ın rüyasından ve onu Hazreti Menân'a teyidinden söz edilmektedir. Sayfa 209 ve 210'da Lâyi Savaşı'ndan ve Emîr Hüseyin ile ümerânın hezimetinden, sayfa 211'de Mevlânâ Zâde Buhârî'den ve Semerkand'da Serbedârî'liğin başlangıcından, sayfa 212'de hem Emîr Hüseyin'in hemde Sâhib Kırân'ın Serbedârân kapısına tedbir almadan gelişinden bahsedilmektedir.

Sayfa 213'te 764 (1363) yılı olaylarından Emîr Hüseyin'in Semerkant'a gelişi, Serbedârân'ı ele geçirmesi, sayfa 214'te Irak ve Fars olayları ile Şucâ ve Şâh Mahmûd kardeşlerin muhalefetleri, sayfa 215 ve sayfa 216'da Şâh Nusred-Dîn Yahyâ'nın Yezd'e gelişinin bahsi ve geliş sebebi anlatılmaktadır.

Sayfa 217'de 765 (1364) yılı olayları arasında yer alan Şâh Şucâ ile Şâh Mahmûd'un savaşları, sayfa 220'de Melîk Muhammed ve Devletşâh Bekâu'un Kirmân'ın mallarını ve isyanlarını incelemeleri için gönderilmesi anlatılmaktadır. Sayfa 221'de Sultân Üveys bin Şâh Şucâ ve Emîr Suyuğtmûş'un Kirmân muhasarasından, sayfa 222'de Emîr Bahâed-dîn Devletşâh'ın etrafına gönderdiği elçilerden, sayfa 223'te Şâh Mahmûd'un, kardeşi Sultân Ahmed'in Kirmân'daki saltanatını kaldırma kararından söz edilmektedir.

Sayfa 223-224'te 766 (1365) yılı olaylarından Şâh Sîrûz'un Şîrâz'da isyan etmesi ve Şâh Mahmûd'un Fars krallığı üzerindeki egemenliğinden söz edilmekte, sayfa 225'te Azîmet Şâh Şucâ'nın Horâsân'dan ayrılıp Araplara katılmasından bahsedilmektedir. Sayfa 226'da Celâled-Dîn Şâh Şucâ'nın Emîr Bahâed-Dîn Devletşâh ile olan mücadelesinden ve onun hizmetinden kaçmasından bahsedilmektedir. Yine sayfa 226 ve 227'de Emîr Bahâed-dîn Devletşâh'ın Kirmân'da oturmasından, sayfa 228'de Sultân Celâled-Dîn Şâh Şucâ'nın Afgan ve Ceron yönüne teveccühünden, sayfa 229-230'da Sultân Ebû'l-Fevâris Celâled-dîn Şâh Şucâ'nın taht-ı Fâris yönüne harekete geçmesinden söz edilmektedir. Sayfa 231'de Şâh Şucâ ve Şâh Mahmûd'un Şîrâz'da savaşmaları ve Celâled-Dîn Şâh Şucâ'nın zafer kazanmasından, yine sayfa 231'de Sultân Üveys'in ahvâli ve Azerbaycan Melikliği ile Bağdâd olaylarından söz edilmektedir. Sayfa 232-233'de Şîr-i Behrâm ve Behrâm Celâyir ile istişare ederek Hz. Sâhib Kırân'ın Emîr Hüseyin'e muhalefetinden bahsedilmektedir.

Sayfa 234-237'de 767 (1366) yılı olayları arasında yer alan Emîr Hüseyin ve Hazreti Sâhib Kırân'ın, savaş ve muhalefetten vazgeçip uzlaşmaları anlatılmaktadır.

Sayfa 237 ve 238'de 768 (1367) yılı olaylarından Emîr Hüseyin tarafına kaçan ve savaşan Emîr Mûsâ'dan, sayfa 239-240'da Hazreti Sâhib Kırân'ın Emîrzâde Cihânkîr'i Melîk Muazzid-dîn Muhammed'e gönderme sözünden bahsedilmektedir. Sayfa 241'de Emîr Keyhüsrev Emîr Behrâm Celâyir'in Pâdişâh Kutluğ Tîmûr'a gidip, nehrin karşısına bir ordu getirme hikâyesi ve bu yılda Azerbaycan, Irak, Fars'ta meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. Sayfa 242'de Celâled-dîn Şâh Şucâ'nın İsfehân memleketine hareket etmesi ve Afgan tarafına Sultân Kutbed-Dîn bin Üveys bin Şâh Şucâ'nın gönderilmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 243'te 769 (1368) yılında meydana gelen olaylardan Emîr Hüseyin'in büyük bir ordu toplama süreci ve Hazreti Sâhib Kırân yönünde ordusu ile harekete geçmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 244-246'da Emîr Hüseyin'in kendi emirlerine öfkesi hikâye edilmektedir. 247'de Emîr Hüseyin'in Kâbil'den Belh şehri emâretine gelişinden, sayfa 247'de Emîr Hüseyin'in oğlunu Cihân Melik'i Hazreti Sâhib Kırân'a eşlik etmesi için Bedâhşân'a göndermesinden bahsedilmektedir. Sayfa 248 ve 249'da Emîr Şeyh Muhammed ve Emîr Keyhüsrev'in Emîr Hüseyin Noyân'a isyan etmesinden, sayfa 250'de bu yılda Azerbaycan ve Irak'ın ahvalinden söz edilmektedir.

Sayfa 251-252'de 770 (1369) yılı olayları arasında yer alan Sultân Üveys'in kızını istemek için Şâh Şücâ' ve Şâh Mahmûd'un elçi olarak gönderilmesinden, sayfa 253'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Emîr Hüseyin'e muhalefetinden söz edilmektedir.

Sayfa 254-255'te 771 (1370) yılı olaylarından Hazreti Sâhib Kırân ve Emîr Hüseyin'in savaşmasından ardından Mâlik-i Dünyâ'nın zafer kazanması anlatılmaktadır. Sayfa 256-258'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Sıyurğtmuş'u Serîr Hânî'ye atanmasından, sayfa 259-260'da Hazreti Sâhib Kırân'ın saltanat tahtına oturması ve Hükümdâr olması, sayfa 261'de Melik Gıyâseddîn Pîr Ali'nin cülusu ve Herât melikliğinin başına geçmesi ve Melik Gıyâseddîn Pîr Ali'nin Hâce Ali Müeyyide'nin vilayetinin yönüne hareket etmesi anlatılmaktadır.

SONUÇ

Orta Çağ'da İran'da hüküm sürmüş Timurlular devrine ışık tutan bu eserin tanıtımının yapılarak dönem hakkında araştırma yapmayı hedefleyen akademisyen ve okurlara eserin içeriği hakkında bilgi sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar açısından eser özellikle adı geçen dönemde yaşamış devlet yöneticileri ve olaylar ile devlet yöneticilerinin etkileşim halinde buldukları dönem diğer devletleri hakkında siyasi, askeri, coğrafi ve ekonomik bilgiler içermektedir. Eser özellikle 703-874 (1304-1470) yılları arasında İran, Horasan ve Hindistan'da meydana gelen olayları anlatması bakımından adı geçen dönem ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutacak birinci elden kaynak niteliğindedir. Ayrıca eserde Hindistan'a Gürcistan'a, Azerbaycan'a vb. memleketlere yapılan seferlerden bahsedilen bölümlerde dönemin dini inanışları, coğrafi özellikleri, askeri, siyasi ve sosyal yapıları hakkında pek çok bilgiler verilmektedir. Bu bakımdan özellikle Özbek, Memlük, Gürcistan, Hindistan, Rûm, Irak, Fars, Azerbaycan, Afgan, gibi komşu/uzak ülkeler ve emirliklerin yöneticileri ve devletlerarası askeri ilişkilerin ele alınış şeklindeki detaylandırması eseri önemli bir noktaya taşımaktadır. Eserin adı geçen dönemde meydana gelen olayları ele alış biçimindeki detaylandırmaya bakarak dönem hakkında yeterince bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu bağlamda eser sadece İran ve civarının tarihi hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için değil Tümurluların iletişim haline geçtikleri diğer coğrafya hakkında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara da yol gösterebilecek niteliktedir. Eserin dikkat çekici bir diğer yönü de olayları kronolojik olarak ele almasıdır. Bu yöntem olayların meydana geliş süreçlerindeki bağlantıların rahatlıkla takip edilmesine olanak sağlamaktadır. Olayların kronolojik olarak ele alınmasının sağladığı bir diğer kolaylık tahta geçen padişahların seçercesinin kolaylıkla çıkarılabilecek olmasıdır. Bu yönde araştırma yapmak isteyen bir tarihçi hiç zorlanmadan adı geçen dönemde hüküm sürmüş padişahları kolaylıkla listeleyebilecektir. Eserde müellifin kendi yaşadığı dönem ile ilgili olayları birebir gözlemleyerek yazdığından daha önce bahsetmiştik. Bu durum eseri başka kaynaklardan kopyalanan veya ikinci üçüncü şahısların anlatımlarıyla kaleme alınan eserlerden bir adım öne çıkarmaktadır. Sonuç olarak Orta Çağ tarihinin bu nadide eseri adı geçen dönem ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara pek çok yönden zengin içerik sunabilmektedir. Bu ve bunun gibi kıymetli eserlerin ehemmiyetine binaen yapılacak her çalışmanın kıymetli olduğu kanaati ile çalışmaların artmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Bilgin, O. (1988). Abdürrezzâk es-Semerkandî. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 299-300). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bilgin, O. (2003). Matla-ı Sa'deyn. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 141). Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî (t.y.). *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn*. Yayın yeri yok: Matbu Yayıncı; Millî Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve Araştırmalar Kurumu, Dijital Yayıncı; İsfahân Bilgisayar Araştırmaları Enstitüsü.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Yayınları.